

Les cooperatives agràries del franquisme. Desmantellament institucional i resorgiment del sentiment cooperatiu, 1939-1964.

Montserrat Soronellas Masdéu

Universitat Rovira i Virgili

Aquest article revisa la situació de les cooperatives agràries durant el franquisme, a través de l'anàlisi de la trajectòria de la Cooperativa Agrícola de la Selva del Camp entre els anys 1939 i 1964. Aquesta entitat cooperativa va constituir-se l'any 1900 com a Societat Agrícola i es rebatejà com a cooperativa agrícola l'any 1946, a instàncies de la Ley de Cooperación del 2 de gener del 1942. Els decrets franquistes van imposar la unificació d'un moviment cooperatiu que havia nascut ric i divers a la Catalunya del tombant de segle, tanmateix, la unitat sindical era una peça clau en el sistema de control social, polític i econòmic del Règim. Les societats i els sindicats agraris, que havien estat una manifestació del dinamisme socioeconòmic i ideològic dels pobles de Catalunya fins a la Guerra Civil, van convertir-se durant el primer franquisme en mecanismes de control i en organismes que reproduïen i legitimaven la misèria de l'immobilisme d'aquells anys. El pensament únic franquista va reconduir l'associacionisme agrari català cap a un camí radicalment oposat al pluralisme que l'havia caracteritzat i institueix amb el seu model cooperativista el nou ordre social franquista en les àrees rurals. La diversitat es transforma en unitat, l'horitzontalitat i l'autonomia que havia promogut la Llei de Sindicats Agrícoles de la Generalitat de l'any 1934, es transforma en verticalitat i dependència dels sindicats agrícoles -amb el franquisme refundats com a cooperatives- respecte a la *Obra Sindical de Cooperación*. Durant la postguerra i fins als darrers cinquanta les cooperatives agrícoles frenen la societat agrària; en acostar-se els seixanta, quan el Règim comença a bellugar, les organitzacions de productors agraris recuperen una certa capacitat de prendre la iniciativa en qüestions com la transformació i la comercialització de les collites. L'Estat les deixa actuar, no sense fiscalitzar-les, en la mesura que li convé que serveixin als interessos del "desarrollismo". En el context local, el renaixement de l'activitat cooperativa que es produeix a finals de la dècada del 1950 col·loca l'organització agrícola en el centre de l'activitat econòmica i de la vida social local, un protagonisme que es falca ideològicament mitjançant l'assimila-

ció de dos sentiments d'identitat: cooperativisme i localisme. Quan el context polític del segon franquisme ho fa possible, la unificació dels antics sindicats en una sola cooperativa acaba donant com a resultat la formació d'organitzacions agràries més o menys potents, amb voluntat de projecció cap a la major part de la població local i esdevenen centres de poder i de control de la societat agrària.

El desenvolupament dels continguts d'aquesta reflexió s'han d'emmarcar en el context agrícola del Camp de Tarragona i en el seu fet diferencial, la producció avellanera. La trajectòria del moviment cooperatiu al Camp no es pot analitzar amb independència de la progressiva especialització d'aquest territori, al llarg del segle XX, en la producció d'avellanes, un producte que va tenir els preus i la comercialització fortament controlada per l'Estat durant els anys del primer franquisme i que, com tota la fruita seca, no requereix de transformació i comercialització immediates. Partim de la hipòtesi que aquestes dues circumstàncies han influït en el tarannà de les cooperatives del Camp, les quals, històricament, s'han bellugat menys que les vitícoles a l'hora d'implementar mesures col·lectives per vendre i transformar les collites. El pagès de l'avellana ha estat acostumat a gestionar ell mateix la seva producció, d'acord amb les necessitats de la casa; posseir la collita, atresorar-la, ha estat fins fa pocs anys, quan van canviar les condicions de comercialització, com tenir un petit banc a les golfes de casa, aquest és un dels motius que ha comportat que els pagesos de l'avellana s'hagin resistit a confiar en estratègies cooperatives de gestió de les collites, no per falsos mites d'individualisme pagès, sinó perquè la gestió col·lectiva no era ni necessària, ni tan sols viable en el context comercial de la fruita seca. Un segon factor que contribueix a comprendre la feblesa de les cooperatives agrícoles de l'avellana és l'existència d'una xarxa comercial potent i poderosa, amb centre a Reus connectada amb els pobles del Camp a través d'una estructura d'agents comercials locals, els comerciants o corredors, ben distribuïda i integrada en els teixits socials de les localitats productores¹. Reus ha estat ciutat líder a tot l'Estat en la comercialització de la fruita seca, ho era a començaments de segle i ho va continuar essent durant el franquisme, un Règim que des de bon principi va afavorir els interessos dels exportadors abans que els dels pagesos. Quan l'Estat franquista afluixa l'autarquia i l'intervencionisme en els preus dels productes agraris, a finals dels anys cinquanta, s'esdevé la incipient dinamització de les organitzacions cooperatives en la mesura que són autoritzades a participar en el negoci de l'exportació de l'avellana que fins llavors era exclusivament a mans del comerç privat.

1. Veure Soronellas, M. (2003)

Antecedents. L'associacionisme agrari a la Selva del Camp

Quan l'associacionisme agrari fa la seva aparició en el camp català a finals del segle XIX, ho fa expressant la pluralitat de la societat de l'època. En el cas de la Selva del Camp queda ben palesa la diversitat social, econòmica i ideològica que s'amaga darrera de les societats i dels sindicats agraris que entre l'any 1900 i el 1916 van apareixent en el panorama local. L'actual Cooperativa Agrícola va ser fundada l'octubre de l'any 1900 amb el nom d'Associació Agrícola de la Selva del Camp, agrupava a pagesos petits propietaris i jornalers que, inspirant-se en l'associacionisme obrer que des de meitats del segle XIX s'havia desenvolupat als centres urbans industrials, s'organitzaven per intentar trobar una forma de pal·liar els efectes de la crisi agrària de finals de segle. Aquesta primera entitat va ser coneguda a nivell local com la *Societat dels Pagesos*, una denominació popular que la va diferenciar de *L'Agrícola*, una altra societat constituïda l'any 1904 i refundada el 1906 com a Sindicat Agrícola de la Selva del Camp, l'entitat que agrupava, entre d'altres, els propietaris més acomodats. La societat més antiga va tenir una funció més social que econòmica i totes dues entitats van acabar fusionant-se l'any 1920. L'Agrícola va ser l'entitat més activa, va proporcionar crèdit als seus socis i tingué un paper destacat en la introducció de l'ús d'adobs i de productes fitosanitaris en les pràctiques dels pagesos de l'època. L'any 1916 es va constituir encara una tercera entitat agrícola, el Sindicat Agrícola de Sant Andreu, un sindicat catòlic format per pagesos propietaris petits i mitjans, que havia estat impulsat des d'una congregació local de Pares Claretians. A diferència de les altres dues entitats, va tenir un paper actiu en l'àmbit de la producció en la mesura que actuà de manera decidida en la transformació i en la comercialització de les collites²; també va ser pioner en adquirir i posar a la disposició dels seus socis una premsa hidràulica on es transformaven la verema i les olives, dues collites que a l'època ja ocupaven una posició secundària respecte a l'avellana, el conreu dominant a la Selva des de la segona meitat del segle XIX.

Amb la República, els jornalers i parcers del camp, que havien inspirat la fundació de la primera societat agrícola a la Selva del 1900, van voler tornar a fer sentir la seva veu com a col·lectiu constituïnt, l'octubre de l'any 1932, el Sindicat Agrícola Acció Obrers del Camp, adherit a la Unió de Rabassaires. Responia al

2. Excepció feta del Sindicat de Sant Andreu, la resta de sindicats agraris locals es van limitar a exercir com a subministradors de productes i d'algunes línies de crèdit, molt limitades, als socis. Aquesta evidència porta plantejar que la història de l'associacionisme agrari local fins la dècada del 1960 és una història de fracàs perquè no va arribar mai a tenir un paper actiu ni a plantejar-se la possibilitat de ser una alternativa al comerç privat (Soronellas, M. 2002). D'altres autors han arribat a la mateixa conclusió; Antoni Saumell (2002) ho planteja en el cas de l'associacionisme vitícola del Penedès i Martínez López (1996) en el cas gallec. També a la compilació de Barrull, J. Busqueta, J.J. i Vicedo, F. (1997) sembla que els diferents autors es mostren d'acord en considerar que, en conjunt, el cooperativisme espanyol va mostrar escassa capacitat per consolidar-se i per realitzar una activitat continuada.

perfil de sindicat obrer, en la mesura que perseguia la col·laboració, la unió, per a la defensa dels interessos dels obrers del camp. Amb l'esclat de la guerra els sindicats agrícoles van quedar inactius i amb la confiscació de les seves instal·lacions es van constituir, per decret de la Generalitat, sindicats d'àmbit local que tenien encomanada la tasca de comercialitzar i transformar les collites dels pagesos, així com de garantir, de forma conjunta amb els ajuntaments, els proveïments a la població local. Per primer cop hi havia un sol sindicat agrari als municipis, que representava a tothom i que, a més, tenia un paper destacat en la vida local en temps de guerra. La gent va haver de començar a tenir com a referent un sindicat únic, una figura nova que a partir d'ara ja esdevindria habitual perquè va tenir quaranta anys de continuïtat amb el franquisme. La guerra primer i el franquisme després, van posar punt i final a la diversitat del cooperativisme agrari, en ambdues situacions es dona sortida a decrets que imposen el caràcter únic dels sindicats agraris locals i es produeix la fusió forçada de les diferents entitats agrícoles.

Postguerra i construcció franquista de la vida local: unificació i control dels sindicats agrícoles

Els nacionals van entrar a la Selva del Camp el dia 14 de gener de l'any 1939. Per la vida local l'acabament de la guerra va significar el retorn a un sistema de govern municipal tancat i en mans de pocs, però, aquesta vegada, a diferència de la situació dels anys 20, les institucions locals estaven molt més controlades des de l'Estat. El Sindicat Agrícola de la Selva del Camp, el sindicat dels propietaris, arreglerat en el bàndol de les dretes del poble, va ser l'única entitat agrària que va poder reprendre la marxa després de la guerra, un cop recuperades les instal·lacions que els havien estat confiscades pel Front Popular l'any 1936. L'altre sindicat agrari local, el Sindicat de Sant Andreu, inactiu de del mes de març del 36³, més pròxim al bàndol dels qui perderen la guerra, va desaparèixer, el novembre del 1940, absorbit per l'altra entitat agrícola en una maniobra que, tècnicament, els dirigents locals van qualificar de "fusión de los dos sindicatos agrícolas", impulsada per la *Ley de Unidad Sindical* del 26 de gener del 1940, que obligava a la unificació dels sindicats locals.

El control polític dels organismes del Movimiento arribava arreu, també als sindicats agraris locals controlats per delegats sindicals imposats pel Règim. No cal dir que els delegats assistien a les reunions de junta i a les assemblees i gestionaven els sindicats agrícoles sota la supervisió del Sindicato Provincial de

3. El mes de març del 1936 aquest sindicat va celebrar assemblea general de socis on la Junta Directiva va informar que l'entitat estava en situació de fallida i que suspenia les activitats. En esclatar la guerra el sindicat estava inactiu tot i que no es va arribar a dissoldre.

Agricultores de la Central Nacional Sindicalista, l'organisme d'àmbit provincial que centralitzava els proveïments de matèries i de llavors als pagesos i que controlava la comercialització de les collites. A la Selva, els delegats van conduir oficialment el Sindicat Agrícola fins l'any 1940 quan, amb la situació ja sota control, van traspassar formalment aquesta responsabilitat al president de l'entitat; fins llavors, la junta del Sindicat no va tenir cap capacitat executora.

Durant els anys de la immediata postguerra la presència del sistema es deixava sentir en totes les activitats i en tots els processos endegats des de les entitats agràries. Es va imposar l'obligatorietat de demanar permisos als organismes governamentals, normalment provincials, tant per decidir com per executar qualsevol acció; la intervenció de l'Estat en les activitats dels sindicats agrícoles era absoluta. Tot, absolutament tot, era objecte de control, el període d'obertura de les premses, les quantitats de verema i d'olives premsades, la quantitat de patates sembrades, els adobs consumits, i sobretot, no cal dir-ho, la vigilància exercida sobre les assemblees, per a les quals calia demanar permís al Governador Civil. Es tractava d'un veritable procés d'immersió del poder polític en l'activitat dels sindicats agrícoles que es converteixen en una mena de panòptics de la vida de la comunitat.

El model de cooperativa agrària del franquisme. La cooperativa com a mecanisme de control perifèric

El 2 de gener del 1942 es va aprovar la llei de Cooperació i el 1943 el reglament que regulava el funcionament dels antics sindicats agraris. La nova reglamentació va suposar el desmantellament del to dinàmic i plural que el cooperativisme català havia anat adquirint i consolidant en els seus anys de trajectòria i, sobretot, va significar la "castració de les cooperatives com a agents econòmics" (Mayayo, 1995: 185) en qualificar-les com a organitzacions sense ànim de lucre⁴. D'aleshores ençà, els sindicats agrícoles van ser rebatejats com a cooperatives que havien d'adherir-se a les UTECO, la "Unión Territorial de Cooperativas del Campo", d'àmbit provincial i que, en el cas de la província de Tarragona, estava ubicada a Reus i era coneguda amb el nom de Unión de Cooperativas del Campo⁵. Al capdavant de les UTECO hi havia un Delegat Provincial de Sindicats que donava el vist-i-plau, entre d'altres coses a la composició de les juntes rectores que prèviament havien estat elegides per les assemblees respectives. La

4. Per una revisió del que va significar la llei de Cooperació del 1942 veure l'article de C. Romero: "De la ley de Cooperativas de 1942 al Reglamento de sociedades Cooperativas de 1978: un análisis crítico". A: *Agricultura y Sociedad*, núm. 18 (1981).

5. La ubicació a Reus de la UTECO provincial va ser una excepció perquè totes les altres eren a la capital de les seves províncies respectives. La capitalitat reusenca es va aconseguir gràcies a la mediació de Josep M. Fontana Tarrats, delegat de sindicats reusenc, qui argumentava que Reus tenia millor ubicació geogràfica que Tarragona (Duch, M. 1996: 51).

"Unión Nacional de Cooperativas del Campo" (UNACO) agrupava totes les UTECO, a les quals havien de pertànyer les cooperatives agràries locals⁶ i tot plegat depenia de l'anomenada Obra Nacional de Cooperació, un sistema d'integració vertical pensat per tenir un control minuciós de l'activitat agrària i, per extensió, de la vida local.

La Llei de Cooperació va tardar a aplicar-se en el cas de la Selva perquè la *Cooperativa Agrícola de la Selva del Campo*, va néixer oficialment el 14 de maig de l'any 1946, regida per uns nous estatuts que creaven la figura del Consell de Vigilància, l'òrgan a través del qual, mitjançant l'Obra Sindical, el règim controlava les actuacions de la Junta. Els nous estatuts de l'entitat delimitaven tres seccions governades per la Junta Rectora que aglutinaven les activitats cooperatives: la *Sección Almazara*, *Bodega* i *Caja Rural*, cap dedicada a l'avellana, el producte més important de l'activitat agrària local⁷. Es tractava d'una estructura imposada des de fora i que no estava gens pensada per estar al servei de la promoció de l'agricultura i de les comunitats rurals. Els socis de la cooperativa pertanyien automàticament a les seccions i quedaven obligats a portar tota la collita a les premses, tot això sobre el paper, perquè en realitat, només funcionaven, i molt poc, les seccions "Almazara" i "Bodega", la secció de la Caixa Rural no va existir fins l'any 1960.

Les cooperatives es van trobar també controlades per las *Hermandades de Labradores*, a les quals havien d'estar afiliats tots els pagesos i que, com en el cas de la Selva, compartien locals i personal laboral amb la Cooperativa Agrícola⁸. Les *Hermandades* van arribar a estar tan identificades amb les cooperatives que sovint era difícil diferenciar-ne els àmbits específics de gestió⁹; una tal indefinició convenia al Règim perquè d'aquesta manera neutralitzava l'autonomia de les cooperatives i desvirtuava el seu antic caràcter d'organitzacions sorgides a instàncies de la societat per promoure iniciatives socials, productives i comercials que perseguïen l'obtenció de beneficis per als col·lectius agraris que les havien impulsat.

6. En el cas de la Selva, la nova cooperativa, sorgida a instàncies de la llei del 42, havia de formar part de Unión de Cooperativas del Campo de la Provincia de Tarragona, amb seu a Reus. "A igualdad o ventaja de precios, calidad y condiciones" les cooperatives dels pobles de la província havien d'adquirir els productes a Unión de Cooperativas i comercialitzar-hi les collites dels socis; es deixava sota mínims l'autonomia de gestió.

7. Més endavant em referiré a aquesta absència, promoguda també políticament pel govern franquista.

8. Les "Hermandades" foren creades per decret l'any 1944 i depenien de la Delegació Nacional de Sindicats. Les cooperatives, igual que altres entitats del camp, estaven integrades dintre de les "Hermandades", les quals aplegaven tots els col·lectius agraris actius i tots els estrats de l'estructura social agrària (Duch, M. 1996: 66-67).

9. Una revisió de la duplicitat de funcions que suposava la coexistència de Cooperatives i Hermandades la podeu trobar a Gavallda Torrents, A., 1996. L'autor remarca el caràcter burocràtic i l'estructura uniforme de les Hermandades en les quals, molt sovint, van haver d'aixoplugar-se les cooperatives agrícoles. També Majuelo, E. (2001: 146.149) planteja la problemàtica de la indiferenciació de funcions entre les cooperatives i les "Hermandades" en el cas del cooperativisme navarrès.

Fet i fet, la cooperativa agrària franquista estava pensada com un instrument de control del govern de l'Estat sobre les poblacions locals dels àmbits rurals.

La gestió de l'activitat cooperativa: control i estraperlo

El franquisme de la immediata postguerra, fins a finals dels anys 50, es caracteritza per l'intervencionisme, l'autarquia i la immobilitat econòmica, tot plegat es projecta sobre la migrada activitat comercial i transformadora de la Cooperativa Agrícola. Hi ha una gairebé nul·la capacitat d'inversió, d'endeutament i de capitalització; el seguiment del desenvolupament de la gestió en aquest període dibuixa un panorama de misèria econòmica i social, els pocs diners que es fan circular, es mouen al voltant de les premses d'oli i de verema i de l'activitat comercial del magatzem. Totes dues seccions generaven uns recursos molt precaris, les premses perquè els socis feien poc ús del recurs cooperatiu i continuaven portant els fruits, verema i olives, als comerciants locals; i el magatzem per tres motius: primer per l'escassetat de matèries i productes i, segon, per la poca capacitat adquisitiva dels socis a més de la falta de costum en l'ús de fertilitzants i altres productes químics.

Durant els primers anys, les premses van funcionar pel sistema que cada propietari es feia l'oli i el vi amb les olives i la verema de la seva pròpia collita, la forma en què hi havien fet tradicionalment¹⁰. Més endavant el procediment va canviar i els socis venien les olives a la cooperativa que s'ocupava de comercialitzar l'oli produït després d'entregar al colliter el *cupo* que li corresponia. La pràctica de l'estraperlo era habitual perquè sovint era l'única manera d'aconseguir productes alimentaris i matèries primeres. Els productes elaborats a la cooperativa no s'escapaven de la pràctica estraperlista, els particulars intentaven aconseguir més producte del que els corresponia en la quota per poder consumir-ne més o per treure'n uns diners en el mercat negre. Amb aquesta conjuntura era fàcil que la cooperativa trampegés les dades de la producció oliera i que, un cop entregats els *cupos* als productors, es mercadegés amb l'oli que s'havia ocultat¹¹. Els rumors al voltant d'aquestes pràctiques estraperlistes sempre planejaven sobre la integritat dels membres de les juntes directives i, tot plegat creava un clima de desconfiança en el sistema que mantenia els socis allunyats de l'activitat cooperativa.

L'estraperlo era conseqüència de l'escassetat provocada per l'autarquia econòmica que va imposar el règim de Franco, el racionament de productes bàsics

10. D'aquesta modalitat d'ús de les premses se'n diu "fer-se el peu", en referència a la pila de cofins (el peu) amb què es premsava la producció de verema i olives.

11. Una de les formes d'ocultació del treball de les premses era mitjançant la utilització d'un mecanisme que invertia el sentit del comptador de l'electricitat. Aquest enginy era anomenat *cranc*, en al·lusió al fet que feia anar enrere (com els crancs) el marcador i descomptava la despesa de KW que s'havia fet. No hi ha cap mena de dubte que el control va activar l'enginy estraperlista de la població.

que afectava la població també es feia extensiu a la circulació de matèries d'ús agrícola que havien de distribuir els sindicats. Les UTECO provincials controlaven la distribució dels productes que arribaven al sindicat i als socis¹², a partir de l'any 1944 es comencen a trobar les primeres referències a l'organisme Unión de Cooperativas de Reus com a entitat subministradora de les quotes oficials de les matèries d'adob. A més de fer-se palès el major dinamisme econòmic, l'estudi del moviment de la secció comercial a la dècada dels cinquanta permet observar la introducció de nous productes per al tractament dels conreus i de les seves plagues. Aquesta progressió és inequívoca i mostra la tecnificació dels conreus que comportarà també una major inversió i una dependència cada vegada més gran dels pagesos respecte de la indústria química.

L'avellana i els mecanismes comercials del Règim

Durant el període de guerra, la comercialització de la producció agrària, també l'avellana, corria a càrrec dels sindicats agrícoles locals i dels ajuntaments; la producció agrària estava intervinguda per les mesures excepcionals de la guerra i era mitjançant la comercialització o l'intercanvi de les collites locals que els pobles aconseguien la major part dels proveïments amb què alimentar les poblacions locals¹³. Un cop acabada la guerra, les noves autoritats van activar a Catalunya els organismes oficials que ja havien anat posant en funcionament en la resta de zones ocupades; en el sector de la fruita seca, les autoritats van activar la *Rama para el Comercio de la Almendra y la Avellana*, coneguda popularment pels pagesos locals com "la Rama", amb seu a Reus, la ciutat que des de finals del segle XIX havia comercialitzat tota l'avellana produïda al Camp de Tarragona (el 90% de la producció de l'Estat) i bona part de l'ametlla produïda arreu de la península.

La Rama pot ser considerada com la primera intervenció del comerç de la fruita seca perquè a través d'aquest organisme es rebia i es distribuïa tota l'avellana produïda a la zona. Tota la mercaderia controlada per la Rama havia de ser ingressada obligatòriament en un magatzem de fruita seca d'un comerciant reusenc, on era recollida pels exportadors de la ciutat en quantitats fixades pels *boletos* que els havien estat entregats per les autoritats¹⁴. Més endavant, les competències de la Rama, van ser assumides pel Sindicato Nacional de Frutos Secos y

12. El sindicat anava rebent "cupos" de matèries per l'adob: amoníac, superfosfat, potassa, nitrat potàssic, guano i llana; també rebia sofre i sulfat de coure per al tractament de la vinya i del recapte; per a la ramaderia es rebia palla, polpa i alfals. El repartiment als socis d'aquests productes es feia en funció de les quantitats demanades amb anticipació.

13. A la Selva, per exemple, el Sindicat Agrícola, en temps de guerra, s'ocupava de comercialitzar directament les avellanes que es produïen al poble cap a França per obtenir diners o per bescanviar amb productes d'ús alimentari bàsic, especialment farines per a l'elaboració de pa.

productos Hortícolas, el sindicat vertical, encarregat de regular tot el que tenia a veure amb la producció i el comerç de fruits, entre ells, l'avellana. Entre l'any 1939 i el 1947, les xifres de les exportacions d'avellana i d'ametlla fetes des de Reus són molt inferiors a les d'abans de la guerra¹⁵. L'ocultació, el contraban i el mercat negre poden explicar en gran part l'enorme diferència d'aquestes xifres, però també cal tenir en compte altres dos factors: la dificultat d'exportar, donat el bloqueig internacional als productes espanyols, i l'increment del consum interior d'alguns d'aquests productes davant la necessitat de cobrir el dèficit espanyol en la producció de farines¹⁶.

La debilitat de les estructures cooperatives, havia estat expressament pensada per les autoritats franquistes paral·lelament al disseny dels organismes oficials que havien de controlar el comerç de les produccions agrícoles. Les cooperatives, desproveïdes d'iniciativa, harmonitzaven amb un sistema vertical de vigilància estricta de tot el que tenia a veure amb l'activitat comercial, que va ser allunyada del control dels productors i dipositada, exclusivament, a mans dels organismes oficials i dels comerciants i exportadors privats, que van esdevenir aliats del règim¹⁷. En aquesta mateixa línia es va anar avançant fins que l'any 1947, encara en època d'autarquia econòmica i per tant de control governamental de la distribució de productes, les autoritats van decretar la intervenció dels preus i del comerç de l'ametlla i l'avellana¹⁸. Una tal situació d'intervenció va suposar la creació d'un ferragosa estructura d'autoritat per vigilar-ne el compliment, la qual, a la vegada, va acabar generant un mercat negre que va proporcionar beneficis considerables als comerciants i als exportadors¹⁹. Els pagesos van ser directament perjudicats per la intervenció del comerç de l'avellana; si podien venien la collita directament als comerciants, així esquivaven el control dels organismes oficials, una forma d'aconseguir augmentar una mica el preu de venda de l'avellana, que

14. Els coeficients d'exportació s'establien d'acord amb el que abans de la guerra ja havia indicat la Junta Inspectora de l'Exportació de Fruita Seca de Reus, encarregada de vetllar per la qualitat i les condicions sanitàries de les exportacions (Pijuan i Jaqués, J. 2000: 54).

15. Entre els anys 1911 i 1921, Reus va exportar una mitjana de 6.623 tones d'avellana, entre els anys 1939 i 1947 en va exportar una mitjana de 3.228 tones (elaboració pròpia sobre dades proporcionades per J. Pijuan i Jaqués (2000: 47 i 78).

16. Espanya era deficitària en la producció de farines panificables, per la qual cosa es van començar a consumir farines procedents del premsat d'ametlles i avellanes, conegudes com a tortós. Del premsat també se n'obtenia oli destinat al consum de la població (Pijuan i Jaqués, J. 2000: 79-80).

17. L'any 1947 les exportadors espanyols es van unir en la "Agrupación de Exportadores de Almendra y Avellana de España", dels 27 membres fundadors, divuit eren de Reus. Els exportadors reusencs ja estaven agrupats en el Gremi Oficial de Comerciants i Exportadors de Fruites seques de la Província de Tarragona, creat l'any 1944, un gremi continuador de l'antic Sindicat d'Exportadors de Fruita Seca de la Província de Tarragona, nascut a finals del segle XIX.

18. Per tot el que té a veure amb aquest decret veure Pijuan i Jaqués, J. 2000: 101-108).

19. El fruit havia de circular controlat per un sistema de guies i de conductes. Els comerciants i els exportadors solien efectuar més d'un transport amb la documentació d'una sola partida.

l'Estat fixava per sota dels costos de producció²⁰. La intervenció va generar molt de malestar entre la població del Camp de Tarragona, no només entre els pagesos sinó també entre els menestrals que vivien indirectament de l'avellana. La lluita contra l'intervencionisme la van liderar, sobretot, les cooperatives i, en nom seu, Unió de Cooperatives, la Uteco de Reus. Més tard, cap a l'any 1953, tres anys abans d'acabar-se la intervenció, s'hi van afegir els botiguers de Reus que també notaven en els calaixos dels seus establiments la baixada de les rendes dels pagesos, el gruix més important de la clientela. Al cap del temps, l'any 1956, les autoritats franquistes van decretar la llibertat de comerç de la fruita seca, més motivats pel nou context polític i econòmic que suposava la reactivació de les relacions internacionals i el final de l'autarquia que no pas per les pressions dels pagesos, dels botiguers o d'algunes forces vives de la zona²¹.

El paper de les cooperatives en la comercialització de l'avellana

Fins l'any 1956 el comerç de l'avellana va estar completament a mans dels exportadors privats. Les cooperatives, dels pobles podien comprar el fruit als seus socis i rebien la qualificació de magatzemistes d'entrada; podien vendre les avellanes a Unió de Cooperatives, de Reus (la UTECO provincial) que era considerada magatzemista de terme, és a dir, que podia vendre les avellanes al comerç interior però no podia exportar, per fer-ho havia de recórrer a un exportador inscrit en el registre especial d'exportadors de fruites seques; tanmateix, el pagès, encara que vengués la collita a la cooperativa, continuava estant sotmès a les condicions del comerç privat. L'any 1943, Unió va presentar la sol·licitud per ser inscrita en l'esmentat registre, però li va ser denegat per les autoritats al·legant la necessitat de tenir maquinària per esclofollar les avellanes. La petició es va anar reiterant en anys posteriors, però les autoritats sempre van denegar el permís per inscriure cap cooperativa en el registre d'exportadors i les agrupacions de productors van haver de mantenir-se al marge del comerç de l'avellana. L'inici de la intervenció l'any 1947 va perjudicar greument els interessos dels pagesos, les cooperatives, juntament amb les *Hermandades*, van iniciar una batalla amb dos objectius: per una banda, poder participar del pastís comercial com a entitats amb

20. En un informe elaborat per representants de les cooperatives agrícoles de la zona, es feia evident la insostenibilitat del conreu. L'any 1951 el cost de producció de l'avellana era de 22,10 ptes el kg. de gra, i el preu de comercialització estava fixat en 13,50 ptes; aquell mateix any, en el mercat internacional l'avellana es pagava a 24 ptes kg/gra (Fornés Mateu, R. 1967: 54-55). Molts pagesos van arrencar els avellaners i van recórrer a conreus que anys enrere ja havien estat descartats com és el cas de la vinya. L'abandonament parcial del conreu de l'avellana també comportà la reducció de les exportacions, una situació que va contribuir al replantejament de la idoneïtat de mantenir la intervenció.

21. Tant des d'Unió Agrària com des de la plataforma dels botiguers reusenens es va demanar la intervenció del Cardenal Aribas y Castro, Arquebisbe de Tarragona i Procurador a Corts, en la resolució d'aquest assumpte, una iniciativa que seguia els models del Règim.

capacitat per exportar tot el fruit que els socis portessin a les cooperatives, mantenint-se al marge del sistema de quoficients amb què funcionaven els exportadors privats. Per l'altra, aconseguir alliberar el mercat de les mesures intervencionistes. Les cooperatives van haver de bregar contra les organitzacions corporatives del sector, favorables a la intervenció, les quals van desplegar tot el seu poder i la seva capacitat d'influència en els organismes oficials del règim. Uns anys més tard, Ramiro Fornés Mateu, assessor comercial d'Unió de Cooperatives del Camp, de Reus, valorava amb aquestes paraules la situació viscuda:

"La actuación de los almacenistas estaba apoyada y fortalecida por la Agrupación Nacional de Almacenistas, integrada dentro del Sindicato de Frutos Secos y Productos Hortícolas. Otro valladar sindical, considerado coto particular del comerciante, y eminentemente antiooperativo. Como puede colegirse, era extremadamente difícil entrar en la actividad comercial como almacenista o exportador mientras todo estuviese sujeto a unos hombres que dominaban el Sindicato y la Comisión y en donde con la colaboración de su burocracia, dirigentes y presión del comercio se apoyaba y defendía a capa y espada el funesto sistema de intervención montado". FORNÉS MATEU, R. (1967: 45)

Als comerciants la intervenció els anava bé. D'una banda, els sistema de quotes eliminava la tradicional competència que s'establia entre les diferents firmes comercials; de l'altra, el fet que l'Estat fixés un preu mínim els feia assumir menys risc financer en les transaccions. Joan Cochs Borràs, un dels grans comerciants reusencs d'aquesta època, descrivia així la situació:

"... mientras rigieron las normas aludidas -combatidas en todo momento por las cooperativas- todo el mundo se ganó bien la vida. Los precios mínimos, además de anular por completo la inveterada competencia entre los diferentes exportadores, determinaron la aparición de una clase distinta de pugna. Era una competencia que ayudaba, más bien, a provocar el alza de los precios. (...) Lo cierto es, en resumidas cuentas, que al ser reglamentada por la Administración, la exportación de frutos secos comenzó a marchar bien; y así fue prosiguiendo hasta el año 1956, en que las cosas empezaron a cambiar. Desde el principio, eso sí, nos encontramos con la obstinada oposición de las Cooperativas del Campo (...) Más que oposición al intervencionismo, lo que movía, en aquel caso, a las Cooperativas, era la aspiración de que les fuera asignado un mayor coeficiente. Si no recuerdo mal, se les asignó, en calidad de exportadores, entre el uno y el 1,50%, y pretendía un 5%. (...) Siempre consideramos que las aspiraciones de las Cooperativas tampoco hubieran significado, para los intereses de los restantes exportadores, ningún perjuicio substancial. El incremento de porcentaje que proponían, repartido entre todos, hubiera afectado de una manera insignificante al coeficiente de cada uno de nosotros. Y era lástima que por tan poca cosa se pudiera echar a perder un sistema que además de ser beneficioso para nuestros intereses, resultaba muy fácil y nos dejaba tiempo para podernos dedicar a otro tipo de negocios".

COCHS BORRÀS, J. (1987: 94-95)

La cita precedent deixa ben clar que als comerciants els convenia la intervenció i que no veien en les cooperatives uns competidors perillosos, al contrari, preferien que l'Estat cedís a les demandes d'aquestes abans que perdre l'escenari de la intervenció que tan còmode i rendible els resultava. Finalment, l'any 1954 Unió de Cooperatives va aconseguir figurar en el Registre d'exportadors de fruita seca, però sotmetent-se al sistema de quotes, de manera que, de moment, a les cooperatives no els era possible exportar tota la fruita seca que els socis els aportaven, que tampoc era, de lluny, tota la que produïen. Dos anys més tard, el 1956 desapareixia la intervenció, tot i que els organismes oficials mantenien, sobre les cooperatives i els pagesos, l'amenaça de tornar al sistema anterior. La intervenció es va acabar quan l'economia espanyola ja havia fet un gir cap a la resta d'economies occidentals i quan la inflació i l'esgotament de les reserves de divises feien imprescindible l'obertura dels mercats²².

Despertar de nou. La Cooperativa Agrícola de la Selva del Camp entre els anys 1950 i 1964

A la dècada dels cinquanta es produeix l'obertura del règim del general Franco. L'inici d'aquesta expansió acostuma a situar-se simbòlicament el 4 de novembre del 1950, quan l'ONU reconeix el règim polític franquista. Aquesta decisió, juntament amb l'establiment de relacions diplomàtiques amb els EEUU, el desembre del 1950, permet que Espanya entri a formar part dels principals organismes internacionals. Tot això significava, a la pràctica, l'alineament d'Espanya en el bloc occidental i havia de comportar canvis en la política econòmica del govern i en la mateixa estructura administrativa de l'Estat; fet i fet va suposar, després d'algunes resistències, l'abandonament de l'autarquia i l'inici de la segona gran etapa del franquisme. En aquest context es va produir una conjuntura favorable al creixement econòmic; Espanya es va convertint poc a poc en un país industrial, especialment Catalunya, que l'any 1957 ja té més del 50% de la població dedicada al sector industrial, el doble que la mitjana estatal²³. L'activitat industrial es concentrava a l'àrea de Barcelona, mentre que les comarques de Tarragona, com les de Lleida, encara eren majoritàriament dedicades a

22. Per Borja de Riquer (1989: 191), la persistència de les mesures intervencionistes donava ambigüitat a la política econòmica, en tant que es mantenia la coexistència de mesures favorables i desfavorables a l'obertura econòmica. Finalment, l'any 1957, foren desplaçats els membres del govern que propugnaven l'intervencionisme i es consolidà el predomini absolut dels que defensaven la inserció de l'economia espanyola en el món occidental.

23. A tot l'Estat, la població dedicada a l'agricultura era, aquest mateix any 1957, del 50,4%, mentre que a Catalunya era només del 19,2%. A partir d'aquest moment el percentatge comença a baixar de pressa perquè l'any 1960 la població activa catalana dedicada al sector agrari ja només era el 15,6% i el 9,1% l'any 1975.

l'agricultura; a la demarcació de Tarragona, el 54,9%²⁴ dels habitants treballaven a la terra, una activitat que durant aquests anys es va transformar per adaptar-se a les noves exigències dels mercats interiors i internacionals.

La societat i l'economia espanyola es començaven a bellugar i aquest neguit també va afectar la vida dels pagesos. Els canvis de conreu, la mecanització, l'expansió dels regadius i la transformació de les tècniques de conreu i dels cicles productius van demanar als pagesos un esforç inversor molt important que convertí les seves economies en dependents del crèdit, dels subministradors de maquinària i de les multinacionals químiques. Les cooperatives agrícoles van haver de fer front a la gestió d'aquests esforços i, malgrat el poc recolzament institucional, sobretot durant la dècada dels cinquanta, van créixer, en volum econòmic i, també, en capacitat de concentració de poder local. Aquest increment d'activitat és perceptible en les cooperatives ja existents, com la de la Selva del Camp, a la qual tot seguit em referiré, però també en la constitució de noves cooperatives agràries; en la dècada compresa entre 1946 i el 1955 es constitueixen 100 noves cooperatives, la major concentració de la història del cooperativisme agrari català²⁵. L'operativitat social i econòmica que van assolir moltes d'aquestes cooperatives depenia absolutament de l'eficiència del lideratge dels seus directius, tenint en compte que durant tot el llarg període franquista, fins el 1974 en què es publicà la nova *Ley General de Cooperativas*, aquestes entitats van ser tipificades com a no lucratives, una situació que va suposar, en paraules d'Andreu Mayayo (1995: 184)), "la castració de les cooperatives com a agents econòmics".

El poble

La Selva de la dècada dels anys 50 era un poble eminentment agrícola, en començar el decenni tenia 2.599 habitants, l'índex més baix des del segle XVIII. Durant tot la dècada, la població només es va mantenir i augmentà discretament durant els anys 60 gràcies a l'arribada d'un cert nombre de població immigrada. La base econòmica principal d'aquesta població continuava sent agrària tot i que també destaca la presència d'una fàbrica tèxtil que a l'època devia ocupar a una quarantena de persones, la major part dones, així com l'existència de nombroses botigues i activitats artesanes que cobrien les necessitats de la població. Els pagesos de la Selva es dedicaven majoritàriament al conreu de l'avellana; l'any 1954, el 51,6% de la superfície cultivada era plantada d'avellaners, en el 20,8% hi havia vinya i en el 9,2% olivers, la resta es repartia entre conreus minoritaris diversos

24. Dades procedents de Borja de Riquer, 1989: 185 i 200.

25. Durant la dècada anterior (1936-1945), amb el parèntesi de la guerra civil, es constitueixen 27 cooperatives agràries i durant la dècada posterior (1956-1965) se'n creen 53 (Amat. O: 1991: 41). Malgrat tot, a les comarques de Tarragona, pioneres en matèria d'associacionisme agrari, la major part de les cooperatives ja s'havien creat abans de la guerra: l'any 1934 ja hi havia a la demarcació 148 sindicats agrícoles, des d'aquest any fins el 1986 només es van constituir 24 noves cooperatives agràries (Amat, O. 1991: 42).

(Cardó, J. 1983). Uns anys de secada, juntament amb les dificultats econòmiques que comportava la intervenció del preu de l'avellana, va portar els pagesos del poble a tornar a incrementar la superfície destinada al conreu de la vinya, que havien quasi abandonat a finals del segle XIX i començaments del XX²⁶. L'augment de la producció vitícola local va portar a la cooperativa agrícola, ho veurem en els propers apartats, a tenir un paper més actiu en la protecció dels interessos econòmics dels socis.

Els anys cinquanta van ser uns anys de transició, caracteritzats per la millora progressiva de les condicions de vida de la població; no es va donar lloc a grans possibilitats de progrés immediat però es va assegurar una base en la qual edificar el desenvolupament econòmic, social o cultural. La dècada dels seixanta reflecteix el *desarrollismo* franquista, l'abandonament de l'aïllacionisme amb el nou marc del Pla d'Estabilització es va deixar notar a tot l'Estat, especialment a Catalunya i també a la Selva. Els saldos demogràfics comencen a ser positius, el creixement és especialment remarcable entre l'any 1960 i el 1965 en què la població local passa del 2.695 habitants als 3.073; per primer cop des del 1887, la Selva superava el llindar simbòlic dels 3.000 habitants. A la segona meitat de la dècada dels 60 la població va continuar creixent fins a situar-se en 3.225 habitants l'any 1970. L'augment de la fecunditat, però també i sobretot, un saldo migratori de signe positiu ho van fer possible; la població immigrada procedia fonamentalment d'Extremadura, en especial de la província de Badajoz, i d'Andalusia, concretament, de pobles de les províncies de Granada i de Jaén.

L'activitat sociocultural va ser molt limitada durant la dècada dels anys cinquanta, però cal destacar la constitució del grup ADESEL, Associació de Selvatans Residents Fora Vila, al qual em referiré més endavant. Al Casino hi havia cinema els caps de setmana, també representacions del grup dramàtic de l'entitat i per les festes locals oferia representacions teatrals, de sarsuela, concerts i ball (Masdéu, J.M. 1979). L'entitat parroquial Casal Selvatà, des de la seva fundació, l'any 1954, va moure una part de la societat civil local. L'any 1955 es va constituir en el seu entorn el grup sardanista "Germanor" que serà l'entitat encarregada d'organitzar anualment, des del 1959, l'Aplec de Paret Delgada i des del 1961 el Concurs Literari per premiar obres en llengua catalana. Els aplecs van tenir ressò a tot el país i, fins l'any 1964, en què es va celebrar el darrer gran aplec, van constituir veritables manifestacions de reivindicació catalanista²⁷.

26. L'any 1946 al terme hi havia 1.735 hes (58%) dedicades al conreu de l'avellaner: 816 (27,2%) a la vinya; 325 (10,9%) a l'olivera; i 116 hes dedicades a altres conreus (font: estadística municipal). En relació a les dades del 1954, notem un lleuger increment de la vinya en detriment de l'avellaner.

27. L'any 1964 l'Aplec va convocar més de 5.000 persones, una xifra que va superar les possibilitats organitzatives i d'espai. D'altra banda, aquell any s'havia de retre homenatge a la figura de Joan XXII! eri-

L'administració local es va començar a bellugar. L'any 1960 es redacta i aprova un projecte d'Eixample del nucli urbà que comença a créixer en direcció sud, vers la zona d'accés a la vila. L'any 1964 es construeix el primer bloc d'habitatges edificat a imatge i semblança dels que anaven apareixent en aquesta mateixa època a les perifèries de les ciutats; també es construeix un Grup Escolar i un camp d'esports. En aquest context local de "modernització", amb algun component de resistència al règim franquista, la cooperativa passa a ocupar una posició de lideratge en el terreny econòmic i social i aconsegueix una posició de prestigi a la comunitat. Tot seguit reviso com i en quins termes es construeix aquest nou escenari.

L'empenta cooperativista del 1955. El renaixement del sentiment cooperatiu

La tasca de gestió de la cooperativa augmenta i a partir de l'any 1955 comença a prendre forma el que serà la futura línia d'actuacions transformadores i comercials de l'entitat; la Cooperativa comença a poder, o voler, funcionar com a tal²⁸. Aquest any es regularitza la situació administrativa per esdevenir magatzemista d'entrada d'avellana i la Cooperativa s'estrena en el comerç d'aquesta fruita seca a través d'Unió de Cooperatives de Reus que ja havia aconseguit figurar en el registre d'entitats exportadores. Malgrat la solució de la posició comercial de les cooperatives, els pagesos, que havien generat fidelitats amb la xarxa de comerç privat, molt i molt ben articulada amb els teixits locals, tardaran encara més d'una dècada en confiar-los la comercialització de les collites d'avellanes.

Però a finals dels cinquanta, el veritable revulsiu de l'activitat cooperativa va ser la materialització d'un projecte del qual s'havia començat a parlar l'any 1951 i que pren forma definitiva el mes de desembre de l'any 1955, quan es materialitza la compra d'un terreny per edificar un celler cooperatiu. La Cooperativa va prendre la iniciativa de construir el celler per intervenir en aquesta situació comercial adversa que obligava els productors a llençar la verema que no arri-

gint a l'ermita de Paret Delgada un monument a la "pau i a la llibertat dels pobles", en una barreja de significació política i religiosa. Durant la celebració algú va tallar el fil del micròfon quan el cardenal Arriba i Castro, encarregat de presidir la inauguració, es disposava fer un parlament en castellà; el fet és que des de l'organització es volia la participació de l'abat Escarré i no pas la del cardenal que s'ubicava en una posició ideològica radicalment oposada al significat que volia tenir l'acte. El silenciament del cardenal va suposar que les autoritats del govern civil no tornessin a donar el permís per celebrar de nou l'Aplec. A partir d'aquell, els aplecs es van celebrar amb un caire molt més estrictament sardanista i local fins que es van abandonar definitivament a la dècada dels vuitanta. Una revisió d'aquells fets la van fer Jaume Miralles i Xavier Amorós al número 13 de la revista Papers, pàgines 30-36. També en una entrevista publicada a alguns dels organitzadors dels aplecs al número 14 de Papers, pàgines 36-38. Per a una revisió exhaustiva i completa de la història del Casal Selvatà, veure Puig, R. 2001.

28. Mayayo (1995: 185) es fa ressò que, "malgrat el franquisme, el cooperativisme va surar", sobretot a les comarques meridionals on, entre el 1943 i el 1976 es van obrir 71 nous cellers, 64 molins d'oli i 3 d'arròs.

bava a assolir una determinada graduació²⁹. L'existència d'un objectiu cooperatiu important, com ho era el celler, va actuar com un aglutinador d'esforços i, alhora, dóna arguments als socis per començar a creure veritablement i per primera vegada, després dels anys eixuts de la guerra i del primer franquisme, en la cooperativa com una empresa comuna que podia i havia de ser un puntal de les economies agràries.

Amb el projecte de construcció del celler cooperatiu, es va produir una situació d'eufòria cooperativista similar a la que s'havia donat en sindicats de la Conca de Barberà, de l'Alt Camp o de la Ribera d'Ebre cinquanta anys abans. L'any 1956 s'obre una etapa de 8 anys delimitada pel lideratge d'un president amb carisma, Gabriel Xammar³⁰, qui va fer recuperar la vida social i econòmica a l'entitat mercès a la materialització de l'empresa del Celler. La verema, una collita molt secundària, respecte a l'avellana, va renovar les esperances en el moviment cooperatiu i va retornar la iniciativa a uns pagesos a qui, la maquinària legal i administrativa del franquisme, havia obligat a individualitzar la gestió de la producció agrària. A partir de la segona meitat dels 60, els pagesos recuperen la confiança en el conreu de l'avellana i la Cooperativa, és liderada per un altre president, Josep Masdeu Vives, que va apostar fort per l'especialització de l'entitat en aquest producte. El Celler, esdevé anècdota però també símbol de la recuperació del cooperativisme de base social que el franquisme havia ofegat sota l'estructura institucional del Règim.

Una altra peça clau del cooperativisme local que també va veure la llum en aquest període és la Caixa Rural, el braç financer de les cooperatives que els permetia esquivar els inconvenients econòmics i operatius d'haver estat condemnades a ser entitats no lucratives per la legislació franquista. Creada l'any 1961, la Caixa Rural era percebuda pels equips directius com la "columna vertebral de la Cooperativa", l'estructura que havia de suportar l'activitat de les diferents seccions en tant que proporcionava fons propis pel funcionament de l'entitat i evitava la dependència de tercers³¹. Va ser així, perquè les caixes rurals van suportar el creixement constant de les cooperatives durant les dues dècades que van seguir a la seva aparició.

29. La qualitat dels vins locals era molt bona i, en conseqüència el vi de la Selva era molt ben valorat en el mercat comarcal de la llotja de Reus. Aquesta consideració va ser també tinguda en compte per la junta i per alguns socis de la cooperativa a l'hora de defensar el projecte del Celler.

30. Una persona que tenia les qualitats amb què, alguns especialistes del cooperativisme agrari català, han definit el perfil dels líders de les primeres societats i sindicats agrícoles. Persones dinàmiques que treballaven desinteressadament i que creien fervorosament en els projectes que encapçalaven, unes qualitats poc freqüents entre les persones encarregades de gestionar les cooperatives agràries del franquisme.

31. L'any 1962, quan ja hi havia un bon nombre de caixes rurals locals constituïdes, es va crear a Reus la Caixa Rural Provincial: en paraules d'una de les persones implicades en l'impuls de les seccions de crèdit, Ramiro Fornés (1967: 100) "El objetivo inmediato era el de que todas las Cajas Rurales locales o Secciones de crédito, pudieran autofinanciar a las cooperativas en sus necesidades..."

En aquesta etapa de construcció del sentiment cooperatiu, la cooperativa comença a ser veritablement present en les economies pageses perquè incideix tímidament en la presa de decisions dels socis respecte a la direcció en què calia orientar l'activitat productiva³². El mercat i els preus dels productes agrícoles és el que fa determinar la línia a seguir per la cooperativa i aquesta, a la vegada, incideix en la presa de decisions productives dels seus associats bo i reforçant una o altra opció. La cooperativa va actuant cada cop més com un mediador indispensable entre les condicions que imposa el mercat de productes agraris i les actuacions de les famílies pageses. Això no obstant, la major part dels socis es continuaven mostrant reticents a la pèrdua de la llibertat decisòria en tot allò que feia referència a la venda de les collites. En la mesura que adquiria compromisos econòmics per capitalitzar les inversions, la Cooperativa es veia en la necessitat de fer obligatòria la comercialització de les collites a través de l'entitat, però els socis en feien un cas relatiu i continuaven portant part de la producció al comerç privat. El progrés, en aquest sentit va ser molt lent.

Cooperativa i identitat local

Als anys cinquanta, el teixit social selvatà es va anar dinamitzant en la mesura que la població sortia de la misèria econòmica, social i cultural de les dures condicions que havia imposat la postguerra; és el que J. B. Culla denomina, com “una societat canviant i un règim immòbil” (1989: 259), en clara al·lusió a l'actitud absolutament immobiliària de l'estructura política franquista. A la Selva, la reactivació del teixit social va materialitzar-se en la vessant socioeconòmica, amb l'empresa cooperativa del celler, i en la vessant sociocultural, en la creació d'un centre parroquial l'any 1954, el Casal Selvatà (Puig, R. 2001). Era un centre recreatiu promogut des de la parròquia que tenia com a funció la dinamització de la societat local, especialment dels joves, seguint el model de l'església catalana del moment³³. El Casal oferia ball, teatre, cinema, sardanes i va estimular la presen-

32. Durant la dècada dels 60 els productors locals s'aboquen de nou al conreu de la vinya en vista dels bons resultats econòmics del celler cooperatiu; en canvi, a la dècada dels setanta, quan la cooperativa arracona l'activitat del celler cap a un segon pla per centrar-se en l'avellana, els pagesos locals segueixen també aquesta direcció i tornen a plantar avellaners.

33. L'església catalana durant el franquisme va seguir de bastant a prop, tot i que amb un cert i progressiu distanciament, el model del nacionalcatolicisme de l'església espanyola. La imposició de bisbes no catalans, juntament amb la tradició anticlerical de la societat catalana, van influir en la implantació d'un rígid control catòlic sobre la política, la cultura i la societat catalanes (de Riquer, B. 1989: 248-253). Jordi Roca (1996) explica els àmbits i les condicions de producció i de gestió del discurs moral catòlic que va construir el model de dona durant el franquisme; l'existència d'un model socialitzador clar i rígid, juntament amb les innumbrables instàncies de difusió controlades pels estaments religiosos van fer de l'església catòlica el millor agent del franquisme.

cia i la participació dels joves a partir de la formació de diferents seccions³⁴. El Casal va ocupar l'antic edifici de la Defensa Agrària, que havia estat confiscat pel Sindicat Vertical Agrícola, just acabada la guerra, i això va fer renéixer, versionades de bell nou, lluites locals d'abans de la guerra. En la seva nova expressió, el conflicte enfrontava al Casal, la societat de l'Església i del seu entorn social, amb el Casino, la societat conservadora, però sempre distant respecte a la moral catòlica³⁵. El Casal Selvatà, dirigit pel rector de la vila, va combinar catolicisme i sentiment catalanista i va aglutinar força social suficient per constituir-se en un dels motors de la societat civil durant el segon franquisme.

Una altra associació que va sorgir a la Selva dels cinquanta és l'Agrupació de Selvatans Residents Fora Vila que, amb les sigles ADESEL van titular una circular que es va publicar i distribuir als socis entre l'any 1953 l'any 1964. Malgrat que la publicació era en castellà, des de la primera circular, datada el mes de març del 1953, el grup va utilitzar el català en algun dels textos, especialment els literaris i els d'història local. Adesel va interpretar el paper d'agent sensible a la recuperació i la conservació de la història i de la tradició locals, els seus impulsors eren persones d'origen local que residien fora vila, majoritàriament a Barcelona, i que gaudien d'un cert prestigi per la seva posició social o per la seva activitat intel·lectual³⁶. El cas és que la seva opinió era tinguda en consideració tant per part de les autoritats locals, com de la població en general. Adesel va liderar

34. En fundar-se el Casal es va constituir també en el mateix local una escola parroquial per a nens que suplia el buit deixat per l'escola que els pares del Cor de Maria tenien a l'antic convent de Sant Agustí, la qual ja no va reprendre la seva activitat després de la guerra. Amb la creació d'aquesta escola masculina, que es sumava a la tasca d'ensenyament femení que duïen a terme les monges paüles des del Convent de Sant Rafel, es cobrien les necessitats de donar una educació catòlica a la canalla del poble.

35. Un dels escenaris més importants d'aquest conflicte era la programació cinematogràfica i, per extensió, dels espectacles de les dues societats. La programació del Casal era feta amb criteris moralitzants i, evidentment, no s'hi passaven pel·lícules que fossin considerades com a poc apropiades per la censura i pels estaments religiosos. En canvi, al Casino, dintre de les limitacions que imposava la censura de l'època, s'hi podia veure tot tipus de cinema i el seu públic gaudia amb les pel·lícules de més èxit de les cartelleres, especialment les que contenien turmentoses històries sentimentals que el mateix rector s'havia ocupat d'estigmatitzar des de la trona; Hilda, en seria l'exemple emblemàtic. La història de les relacions entre les dues entitats és plena de negociacions sota la taula i de picaresques amb els empresaris de cinema per intentar aconseguir l'exclusiva en el passí d'alguna pel·lícula d'èxit.

36. Una de les persones que va anar al davant de l'Agrupació va ser Eufemià Fort i Cogul, erudit i historiador local, resident a Barcelona. Des de finals de la dècada dels 40, Eufemià Fort editava una col·lecció de llibres d'història local, l'Analecta Selvatana. En els monogràfics de l'Analecta, Fort va treballar temes inèdits i també va reprendre i continuar l'obra d'un altre historiador local, Mn. Piç. Eufemià Fort ha estat un gran divulgador de la història de la Selva, dins i fora del context selvatà, i ha fet també una tasca pedagògica important per aconseguir la revalorització de la cultura local.

Una altra de les persones que estaven molt implicades amb Adesel era Ramon Blasi i Rabassa, poeta d'origen local, també resident a Barcelona que va trobar en la Selva un dels seus temes d'inspiració poètica més importants. Els seus poemes eren publicats a Adesel i també van quedar recollits en diversos volums, entre els quals, per la temàtica local, destaca, *Selvatànies*. La poesia de Blasi i Rabassa és, juntament amb la producció historiogràfica de Fort, el referent intel·lectual i literari del selvatanisme.

campanyes de sensibilització i de recollida de fons destinats a la recuperació i conservació del patrimoni arquitectònic i festiu local i van tenir èxit, tan social com polític, segurament mercès al fet que el patrimoni reivindicat gairebé sempre estava relacionat amb la tradició religiosa i aquesta era una tasca encomiable des del punt de vista de les autoritats de l'època³⁷.

L'associació Adesel va contribuir a la construcció d'un discurs d'exaltació local, el selvatanisme, molt pertinent als anys cinquanta perquè molt probablement era l'única manifestació d'identitat diferencial permesa pel Règim. El localisme va sorgir en aquesta època com a substitut de l'expressió catalanista, estigmatitzada i prohibida a l'època, tot i que poc a poc, en la mesura que el context polític ho va anar permetent, aquest patriotisme local es va complementar amb formes més netament catalanistes que tenien un àmbit de projecció extralocal. El selvatanisme forma part també de les formes de resistència ideològica que la societat catalana va anar construint davant la forta pressió homogeneitzadora del franquisme; Adesel en configurà les premisses més importants, va actuar com a entitat creadora i difusora del model d'exaltació de la identitat local i anà transmetent la gestió d'aquest model a d'altres organismes socials entre els quals, un dels més importants, la Cooperativa Agrícola. La pagesia formava part essencial de la identitat local, i la seva prosperitat era una peça important de la revitalització social, econòmica i cultural del poble; la cooperativa era l'entitat que podia liderar aquesta dinamització i ho va fer.

Cooperativisme i selvatanisme

L'any 1956 comença un període de puixança per a la Cooperativa de la Selva, no només pel que fa a qüestions estrictament econòmiques, sinó també perquè l'entitat comença a tenir un paper transcendent en la dinàmica socioeconòmica local. Durant aquest període augmenta progressivament el nombre de socis i creix també la seva confiança en les possibilitats comercials i transformadores del "Sindicat", tal i com és anomenada encara popularment l'entitat.

Gabriel Xammar, president de la Cooperativa, va ser portador d'un discurs cooperativista, d'unitat de les persones dedicades a l'activitat agrària. En aquest missatge s'identificava cooperativisme, agricultura i progrés local; aquests eren els tres elements més importants d'una forma de veure la cooperativa que va permetre dinamitzar, en certa forma fer renéixer, l'economia i també la sociabilitat

37. El nucli aglutinador de l'associació va ser la tasca de revitalització de la celebració de la Setmana Santa. L'agrupació va contribuir econòmicament a la recuperació de la imatgeria que acompanyava les processons i que havia estat destruïda durant la guerra; concretament, l'any 1953, l'Agrupació va estrenar el pas de la Flagel·lació, conegut localment com "dels jueus" i alguns dels seus socis van començar a participar en les processons del Divendres Sant utilitzant simbologia pròpia, diferent a la de la resta de participants. Més endavant Adesel va liderar campanyes de rehabilitació d'elements importants de l'arquitectura local, com són les creus de terme, les ermites o les fonts urbanes.

local després dels anys més durs i grisos de la postguerra. El mateix Xammar, l'octubre del 1956 glossava així la seva defensa del nou projecte cooperatiu convertit gairebé en un nou projecte de poble:

"A la nostra vila s'ha produït suara un extraordinari renaixement del cooperativisme local. Després d'uns anys de letargia, actualment i en ajut de l'impuls que l'actual Junta de la Cooperativa ha volgut donar a les activitats que li són encomanades, tot el poble s'ha sentit identificat en aquest renaixement que ha de fer de la nostra entitat un model de cooperatives, no solament en el Camp, sinó en tot el nostre país. (...)

Des del punt de vista social, fer cooperativisme és fer selvatanisme. Aquesta és també, la premissa essencial d'ADESEL. Cal destacar aquesta coincidència i no defallir en la tasca empresa, la fita immediata de la qual ha de ser Unitat dels Selvatanes." *Adesel*, núm. 23 (1956).

Hi ha una identificació clara entre cooperativisme i selvatanisme, entre entitat agrària i poble. La Cooperativa va liderar l'impuls social i econòmic de la Selva dels anys 60, en un context en què els ajuntaments petits no tenien dotació econòmica que els permetés liderar res, sent únicament instruments de control social i polític dirigits des del govern de l'Estat. És aquest el moment en què una entitat agrícola com la Cooperativa, en un medi econòmic absolutament centrat en l'agricultura, pren protagonisme i passa a exercir funcions socioeconòmiques d'abast local i es converteix en una peça clau de la construcció simbòlica i real de la comunitat. En els mateixos termes s'expressava la junta en l'informe elaborat per a la memòria econòmica i d'activitats de l'entitat presentada als socis en l'exercici 1959-60:

"Habrán podido ver que cuando mencionamos la Selva y la Cooperativa vinculamos ambos conceptos. Nos creemos autorizados a poderlo hacer ya que hoy podemos decir a boca llena que todos los selvatanes son de la Cooperativa y que la Cooperativa es de toda la Villa. Nuestro fichero de asociados nos permite manifestarnos así. Es tan pequeña la minoría de convilatanes, se entiende agricultores, que no estan en nuestras listas que se pueden contar con los dedos de una mano, por tanto, tenemos el orgullo de poder ostentar esta representación por voluntad unánime."

La reivindicació de la representativitat és important perquè situa a la cooperativa en el mateix nivell que el municipi, la posada en marxa del celler ho havia fet possible. El selvatanisme es trobava perfectament expressat en el cooperativisme perquè l'entitat agrària podia actuar justificadament en representació de tota la comunitat. El discurs cooperativista es va anar elaborant cada cop més i l'encíclica de Joan XXIII *Mater et Magistra* (1961) va servir a Gabriel Xammar en un article publicat a Adesel l'any 1964 per legitimar la seva insistència:

“La nostra ofrena³⁸ és un símbol pel que representa la col·laboració dels pagesos cooperativistes en honorar el pagès Roncalli. Però és que Joan XXIII ens ha deixat una encíclica “*Mater et Magistra*”, en què estudia i proposa solucions als problemes socials de l’hora actual, sense oblidar –com és lògic en un home del camp– els que afecten l’agricultura. (...) Heus ací la gran clarividència del pontífex desaparegut. Els problemes que planteja i les solucions que suggereix són els nostres problemes i les nostres solucions”. *Adesel*, núm. 71, pàg. 28 (1964).

Al costat de tota aquesta eufòria local hi havia les traves de l’administració que a través dels organismes de desenvolupament agrari, l’Institut Nacional de Colonització, fonamentalment, havien de donar suport financer a les iniciatives agràries cooperatives. A meitats dels anys 50, però, l’Estat franquista estava pràcticament en situació de fallida i les promeses de finançament dels projectes es demoraven fins a fer perillar les iniciatives i fins a fer exasperar les persones que les lideraven³⁹.

L’any 1964 Gabriel Xammar va abandonar la presidència de la Cooperativa. L’entitat, tal i com ell havia pretès, cada cop era més representativa de la comunitat perquè amb el projecte del celler cooperatiu s’havia aconseguit engrescar als pagesos del poble i, molts per primer cop, havien dipositat un mínim de confiança en l’entitat. Però, malgrat que certament s’havia aconseguit projecció local i que tothom reconeixia la labor duta a terme pel president, no tothom simpatitzava amb la ideologia i amb el sector social en què s’havia arreglerat Xammar. A començaments dels seixanta, a la Selva, ja s’havia consolidat un sector social molt dinàmic al voltant de les diferents seccions del Casal Selvatà, també al voltant d’Adesel, persones alineades amb una església catòlica que cada cop anava adquirint més compromís cívic i que incorporava alguns mecanismes de resistència cultural i fins i tot social⁴⁰. La resistència cultural es canalitzava a través de la reivindicació nacionalista i alguns sectors de l’església fan de recer d’activitats incòmodes al règim. Gabriel Xammar s’havia posicionat en aquest entorn, bàsicament com a soci i col·laborador d’Adesel i aquesta ubicació resultava antipàti-

38. Fa referència a la donació, per part de la Cooperativa, de les pedres de la premsa vella per aixecar un monument d’homenatge a la figura de Joan XXIII al pati de l’ermita de Paret Delgada.

39. La reconstrucció de la petita història de la construcció del Celler Cooperatiu no deixa cap mena de dubte sobre la inoperància dels mecanismes estatals a l’hora d’incentivar empreses d’aquesta mena. El Celler es va construir amb finançament de l’Institut Nacional de Colonització, però l’arribada dels diners es va endarrerir tant que els socis i membres de la junta van haver de fer anar molt la imaginació i les influències per poder sortir del pas a l’hora de fer front als pagaments de les obres (veure Soronellas, M. 2000: 151-162).

40. Als pobles la resistència era més cultural que altra cosa, però als barris de les perifèries urbanes que anaven formant-se aquells anys, els joves capellans obrers van adquirir compromisos importants amb la reivindicació social de les comunitats que tenien sota la seva tutela religiosa. El Concili Vaticà II i les encícliques de Joan XXIII *Mater et Magistra* (1961) i *Pacem in Terris* (1963), van ser força difoses pel sector més progressista de l’església catalana i van contribuir notablement a l’adquisició del compromís cívic a què m’he referit. Totes dues encícliques van tenir ressò a la Selva a través de les accions del grup Adesel.

ca i inacceptable a alguns sectors socials, entre ells, l'autoritat municipal. Xammar, en lògica correspondència amb el seu model d'unitat cooperativa, va abandonar el càrrec quan es va començar a fer evident la falta de consens dels socis en el seu lideratge.

El relleu el va prendre un home jove, Josep Masdéu Vives qui, igual que Xammar, creia en la necessitat de potenciar un model de cooperativa unida que funcionés com el motor més important del progrés econòmic i social de la Selva. El nou president trobava una cooperativa renaixent i li calia conduir-la cap a la consolidació. A finals de la dècada dels 60, el mercat del vi ja no provocava l'eufòria dels pagesos, al contrari, els preus baixaven cada cop més i es va tornar a plantejar la sempiterna reconversió de les explotacions; l'avellana es va anar definint com el producte amb què calia confiar per tirar endavant les explotacions familiars⁴¹. A finals dels 60, des de la Cooperativa es va reforçar l'actitud de confiança del pagès amb l'avellana i va esdevenint una alternativa al comerç privat. La Cooperativa fa una defensa convençuda de l'avellana i de la necessitat de tecnificació del seu conreu, és així que els pagesos comencen a fer fortes inversions per assegurar la viabilitat de les explotacions avellaneres (regadiu, plantades joves...). En aquest excés de confiança en l'avellana, promocionat des de les institucions de l'Estat, es van fonamentar les bases amb què cal comprendre la crisi actual del sector, un tema que no queda comprès dintre dels objectius d'aquest article.

Desmantellament i refundació cooperativista. Reflexions finals

La legislació franquista va suposar el desmantellament del model d'associacionisme agrari sorgit a finals del segle XIX que havia estat definitivament consolidat per les institucions republicanes, molt especialment en el cas de Catalunya on la legislació en matèria cooperativa va ser molt avançada. Per llei, les cooperatives van ser considerades organitzacions no lucratives, una qualificació que va limitar el seu paper com a agents de desenvolupament econòmic de les economies agràries.

L'estructura d'integració vertical de les cooperatives locals en les UTECO provincials i en l'Obra Nacional Sindical, la confusió estratègicament planificada entre cooperativa i Hermandad de Labradores y Ganaderos i la inclusió d'òrgans de vigilància en l'activitat de les juntes directives, van convertir les cooperatives en instàncies de control franquista de les economies agràries i de les comunitats locals.

⁴¹. A la revista Adesel d'aquests anys sovintegen els articles fets per especialistes que auguren un bon futur per l'avellana al Camp de Tarragona, alhora que ofereixen informació precisa de com cal replantejar el seu conreu per fer-lo veritablement rendible: el regadiu, l'adob, els tractaments i la selecció de les varietats a plantar en les condicions bàsiques per assegurar-ne l'èxit.

La intervenció estatal de l'agricultura durant els anys d'autarquia va contribuir a fer perdre la confiança dels socis en l'activitat cooperativa. Els pagesos no veien en la cooperativa una empresa comuna sinó un mecanisme de control de l'Estat sobre les seves precàries economies agràries. En la zona avellanera del Camp de Tarragona, l'Estat va promocionar la comercialització de les collites a través dels comerciants privats; l'autarquia i la intervenció del mercat de l'avellana van suposar l'allunyament institucional de les organitzacions de productors de la comercialització de la fruita i van contribuir a generar mecanismes ideològics de desconfiança envers els antics sindicats agraris. L'Estat franquista va programar políticament i de manera estratègica la debilitat de les estructures cooperatives, una situació que no es va poder capgirar fins a finals dels anys 50 quan l'obertura política i econòmica del Règim va deixar una mica de marge perquè la societat civil, en nom d'ella els seus líders, tornessin a prendre la iniciativa en la construcció d'accions cooperatives que, poc a poc, van retornar la confiança dels pagesos en unes organitzacions que ells mateixos havien fet néixer més de cinquanta anys abans.

El sentiment cooperatiu reneix a la dècada del 1960, coincidint amb l'obertura econòmica i política del franquisme, un moment en què les cooperatives agrícoles esdevenen impulsores de l'activitat social, cultural i, per suposat, econòmica de les comunitats rurals. Davant d'unies corporacions municipals convertides pel Règim en instruments de control, però desproveïdes de mecanismes de lideratge de la promoció local, la cooperativa agrícola es converteix en símbol de la comunitat. A la Selva del Camp, el renaixement del cooperativisme es produeix mitjançant un mecanisme ideològic, promogut des de la direcció de l'entitat, que assimila cooperativisme i localisme. La promoció de la identitat local serveix de marc i d'estímul a la promoció de la cooperativa com a la peça clau d'aquesta identitat i del dinamisme i la projecció econòmica social i cultural del poble. Es tractava d'un model ideològic cooperativista força pròxim al que va impulsar el moviment durant el primer quart del segle XX, un discurs que no quadrava gens en l'esquema traçat pel franquisme i que, en conseqüència, va ser ràpidament neutralitzat per les autoritats i les forces vives locals. Malgrat la mutilació, les estructures van romandre i les bases de la refundació de la cooperativa agrícola van quedar llestes per a la seva consolidació, a partir dels anys 70, la cooperativa lidera l'impuls agrari necessari per afrontar les noves condicions de modernització i de progressiva tecnificació de les explotacions de les famílies pageses i passa a tenir un paper protagonista en la vida local i a ser present, aquest cop de manera activa, en els òrgans de poder.

Referències bibliogràfiques

- BARRULL, J. BUSQUETA, JJ. i VICEDO, E. (1998). *Solidaritats pageses, sindicalisme i cooperativisme*. Lleida: Institut d'Estudis Ilerdencs.
- CARDÓ SOLER, Josepa (1983). *L'evolució dels conreus al Camp de Tarragona, a partir del segle XVIII*. Valls: Institut d'Estudis Vallencs.
- COCIIS BORRÀS, Joan (1987). *Éxito e infortunio de un hombre*. Reus: Edició de l'autor.
- CULLA, Joan B. (1989). "Del Pla d'estabilització a la fi del franquisme. 1959-1975". Dins: Vilar, P (dir.). *Història de Catalunya*. vol. VII, Barcelona, p. 257-423.
- DE RIQUER, Borja (1989). "Un país després d'una guerra. 1939-1959". Dins: Vilar, P. (dir.) *Història de Catalunya*. Vol. VII, p. 21-255.
- DUCH PLANA, Montse (1996). *Reus sota el primer franquisme, 1939-1951*. Reus: Edicions Rosa de Reus.
- FORNÉS MATEU, Ramiro (1968). *25 años de historia cooperativa provincial agraria*. Reus: Unió Agrària Cooperativa.
- GAVALDÀ TORRENTS, Antoni (1996). *Les "Hermandades de Labradores y Ganaderos" a l'inici de la postguerra. El cas del Baix Penedès*. Sant Sadurn d'Anoia: Institut d'Estudis Penedescens.
- LÓPEZ, Ángel L. I ORTIZ, Manuel (coords.) (2001). *Entre surcos y arados: el asociacionismo agrario en la España del siglo XX*. Cuenca: Ediciones de la Univesidad de Castilla la Mancha.
- MAJUELLO GIL, Emílio (2001). "El cooperativismo católico agrario durante el franquismo. El caso navarro (1936-1975)". Dins: López, A. I Ortiz, M. (coords.) *Entre surcos y arados*. Cuenca: Ediciones de la Universidad de Castilla- La Mancha.
- MARTÍNEZ LÓPEZ, Alberto (1996). *Cooperativismo y transformaciones agrarias en Galicia, 1886-1934*. Madrid: MAPA.
- MASDÉU GUTIÉR, Joaquim M. (1979). *1878-1978: l'Ateneu, cent anys de vida selvatana*. La Selva del camp: Edició de l'autor.
- MAYAYO ARTAL, Andreu (1995). *De pagesos a ciutadans. Cent anys de sindicalisme i cooperativisme agraris*. Catarroja: Afers.
- PIJUAN I JAQUÉS, Joan (2000). *Història i present de l'exportació de fruita seca a Reus*. Reus: Cambra del Comerç i la Indústria de Reus.
- PUIG TÀRRECII, Roser (2001). *Casal Selvatà. Església i resistència cultural durant el segon franquisme a una vila del Camp deTarragona. 1954-1978*. Valls: Cossetània.
- ROCA GIRONA, Jordi (1996). *De la pureza a la maternidad. La construcción del género femenino en la postguerra española*. Madrid: MEC.
- ROMERO, Carlos (1981). "De la ley de Cooperativas de 1942 al Reglamento de Sociedades Cooperativas de 1978; un análisis crítico". *Agricultura y Sociedad*, núm. 18, p. 33-63.
- SAUMELL SOLER, Antoni (2002). *Viticultura i associacionisme a Catalunya. Els cellers cooperatius del Penedès*. Tarragona: Diputació de Tarragona.
- SORONELLAS MASDÉU, Montserrat (2000). *Cooperació agrària a la Selva del Camp*. La Selva del Camp: Cooperativa Agrícola i Caixa Agrària de la Selva del Camp.
- _ (2002). *Pagesos en un món de canvis. Família i associacionisme agrari a la Selva del Camp*. [Tesi doctoral inèdita], Tarragona: Universitat Rovira i Virgili.

Prensa

Adesel. La Selva del Camp, 1953-1964